

talán egy érdemes közülük : a 147. lapon utalás történik a 17-re, a hivatkozott szövejtés azonban nem ott, hanem a 26—27. lapon található.

A gondosan és elvszerűen szerkesztett szómutató K. SAL ÉVA munkája. Igen pontos, megbízható összeállítás, jó segítség annak, aki egy-egy szó magyarázatát illetve előfordulási helyeit keresi. Ezen nem változtat az sem, hogy itt-ott óhatatlanul becsúszott egy-egy kis elnézésből eredő hiba, pl. hogy az *ál* 'öl' épp azon helyekről nincs idézve, ahol KÁLMÁN BÉLA MUNKÁCSI kétféle magyarázatát ismerteti (324. és 344. l.); az *āmp-majt* mellől kimaradt az *uj*, pedig csak ezzel együtt teszi a megadott jelentést : 'kutyához hasonló vadállat'; a *χᾶλι* 'megszűnik, elvész, eltűnik' szó lelőhelyének a 273. lap van jelezve, holott a 275-n fordul elő, — és még néhány ilyen csekélység.

Mindezek a megjegyzések, jelentéktelen hibaigazítások azonban nem érintik a dolog lényegét, azt, hogy KÁLMÁN BÉLA kitűnő segédeszközt adott kezünkbe e kiadvánnyal, mely lényegesen meg fogja könnyíteni a manysi medvéeknek tárgyi és nyelvi megértését. Nem lehet eléggé hangsúlyozni és méltányolni azt a körültekintő gondosságot, amellyel a REGULY—MUNKÁCSI-féle szövegeket összevetette, rámutatva a HUNFALVY-kiadás tévedéseire (pl. 218., 266., 287., 288., 289. l. stb.), de nem hallgatva el erényeit sem (pl. 177., 267. l.). Ezekon kívül állandó figyelemmel volt KANNISTO Wog. Vok.-beli adataira, s a CSERNYECOV szótárában található irodalmi nyelvi anyagra is.

Köszönettel adózunk KÁLMÁN BÉLÁNAK a kiadásra fordított sok és nagy készütséget igénylő munkáért, ZSIRAI MIKLÓSNAK a kötet pompás megszerkesztéséért, s a Magyar Tudományos Akadémiának azért, hogy a mű kiadását fölvetette az ötéves terv munkálatai közé. Így »ami az elmúlt korszak egy emberöltője alatt lehetetlen volt, az most, a népi demokráciában, belátható időn belül megvalósul« (8. l.). Ebben a reményben várjuk a IV. kötet magyarázatait és a nagy manysi szótárt. Ha ezek megjelennek, teljessé válik MUNKÁCSI nagy alkotása, s a magyar finnugrisztika is lerója régi adósságát a hazai és nemzetközi tudományossággal szemben.

Sz. Kispál Magdolna

A NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG VITÁJA BÁRCZI GÉZA »A TIHANYI APÁTSÁG ALAPÍTÓLEVELE MINT NYELVI EMLÉK« CÍMŰ KÖNYVRŐL

A MTA Nyelvtudományi Bizottsága február 3-i ülésén megvitatta BÁRCZI GÉZA akadémikus »A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék« című munkáját.

A munkát KÁLMÁN BÉLA bizottsági tag ismertette. Ismertetésében rámutat arra, hogy a munka jóval túlnő szerény címén, egy szórványemlék nyelvi feldolgozásán, ugyanis hangtana és alaktanának a szótövekre és a képzőkre vonatkozó fejezete a magyar történeti nyelvtannak szinte minden fontosabb kérdését érinti, összegez, állást foglal. Mindezek alapján KÁLMÁN BÉLA megállapítja, hogy ez a mű *felszabadulásunk óta a legértékesebb nyelvtörténeti tanulmány*, és vele egy színvonalra csak KNEZSA ISTVÁN akadémikus egy évvel később megjelent »Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig« című munkája állítható.

Rövid tartalmi ismertetés után KÁLMÁN BÉLA a könyv néhány részletkérdésével kapcsolatos észrevételét közli. Ezek közül a legfontosabbak a következők :

1. A 13. lapon a szerző azt írja: »*balatín, bolatín* — szláv melléknévi *blatъnъ*, 'sáros' átvétele«. A fogalmazásból arra lehetne következtetni, hogy a magyarba a szláv *közszo* került át, és a magyarok nevezték el a szláv jövevény-szóval a tavat. Holott — KÁLMÁN BÉLA szerint — a magyarság már egy hasonló hangzású szláv *tulajdonnevet* vett át a tó nevéként.

2. A *kút* szóvégi *t*-jét a szerző hiperurbanisztikus alaknak tartja. KÁLMÁN bővebb kifejtés nélkül felveti azt a gondolatot, hogy a szóvégi zöngés *explozívák* zöngétlenné válása — amire elszórtan már a XIV. századtól kezdve találunk példákat, s a mai magyar nyelvterület egy jelentős részén igen gyakori — bizonyos nyelvjárásokban esetleg már a szóvégi magánhangzó lekopása után megindult.

3. KÁLMÁN rámutat arra, hogy a *brokina* szó fejtegetésénél lehetett volna utalni egy másik hasonló hangzású és ugyancsak egy cserjét jelentő szláv eredetű szavunkra, a *galagonyá*-ra. Ez is jó példa a kétirányú magánhangzó kiegyenlítődesre, ugyanis, bár nyelvjárásaink nagy részében mélyhangú a szó, éppen a Dunántúl közepén van magashangú, *gelegénye* változata is.

4. Az oklevél *johtucou* adatának a szerző által ajánlott olvasásában a *ž* helyett KÁLMÁN *χ*-t ajánl, mert szerinte hasonló hangtani helyzetben nehéz palatális *ž*-t ejteni.

5. A *socvadó magánhangzók című* résszel kapcsolatban BÁRCZI röviden kitér arra is, hogy a kétnyíltszótagos törvény értelmében kieső magánhangzók is átmehettek előbb egy redukciós fokon. A kérdést azonban nem tekinti bizonyítottnak. KÁLMÁN — hangsúlyozva, hogy bár adatai nem jelentenek bizonyítást, és semmiképpen sem vihetők vissza a XI. századra — mint analógiás esetet megemlíti, hogy a kétnyíltszótagos törvény hatálya alá tartozó szavakban a nyelvterület több részén talált redukált magánhangzót, amely variánsként vagy a teljeshangzós alakkal vagy a kieséses alakkal váltakozik.

6. A diftongusok kérdésében KÁLMÁN — BÁRCZIVAL szemben — óvatosabb megfogalmazást ajánl, s inkább PAIS DEZSŐ véleményét teszi magáévá. PAIS szerint ugyanis: »Azt, hogy a kettőshangzók az egész magyar nyelvközségnek, a nyelvközség minden nyelvjárásának az ejtéséből a XIV. század végéig teljesen kivesztek volna, valószínűtlennek tarthatjuk. A nyelvjárások egy részében, sőt — azt hihetjük — jelentékeny részében tovább éltek azok. A hangjelölésben, a helyesírásban történhetett valami »reform«, amely a kettőshangzók jelölését ez időtől kezdve mellőzte, illetőleg egyik elemüknek a jelével tüntette fel őket« (MNY. XLVI, 111).

7. A *-t* locativusrag nemcsak az ugor nyelvekben mutatható ki biztosan, hanem a permiekben és a finnségben is.

A referátumhoz BÁRCZI GÉZA akadémikus szól hozzá elsőnek. KÁLMÁN BÉLA több részletmegjegyzésével egyetért. Helyesli KÁLMÁN BÉLÁNAK a *balatín, bolatín, brokina* szavakkal, valamint a *-t* locativusraggal kapcsolatos megjegyzéseit. Kifejti, hogy a *kút* szó *t*-je eredetének az eldöntését megnehezíti az, hogy a szó etimológiája sem világos, így egyelőre csak feltevésekre szorítkozhatunk. A *-d > -t* zöngétlenülést e korban magánhangzó után nem lehet kimutatni. A *ž* hangértékében nem tud egyetérteni KÁLMÁNNAL, minthogy itt a palatalizáció nagyon korán bekövetkezett. Hangsúlyozza, hogy a magánhangzók mai sorvadása nem azonos a régi nyelvben lefolyt sorvadással. A diftongusok kérdésének a tárgyalásába nem akar belemélyedni, erre vonatkozó nézeteit a MNY-ben fogja bővebben kifejteni. Itt csak azt kívánja megjegyezni, hogy a diftongusok

folytonosságának a kérdését egyelőre sem nyelvtörténeti alapon, sem elvi megfontolásból nem lehet eldönteni, ehhez az eddiginél sokkal alaposabban meg kell vizsgálni nyelvjárásaink multját és jelenét. Több jel arra mutat, hogy a mai diftongusok más keletkezésűek mint a régié. A mai *ou*, *óu* például a Tiszántúl minden valószínűség szerint emfaticus eredetű, míg a régi etimologikus.

A diftongusok kérdésével kapcsolatban PAIS DEZSŐ akadémikus megjegyezte, hogy a jobbgylevelek részletes tanulmányozása is minden bizonnyal sok érdekes adatot fog ehhez a kérdéshez szolgáltatni. Egyes jobbgylevelek ugyanis jelölnek diftongusokat. A kétnyíltszótagos törvénnyel kapcsolatban felveti azt a gondolatot, hogy a sorvadás mellett redukcióna, hangkiugrásra is gondolhatnánk, ami a beszédtempó kérdésével lehet összefüggésben. Hangsúlyozza, hogy ezzel kapcsolatban még sok jelenséget meg kell vizsgálni.

A referátumot több hozzászólás követte. Ezek során BEKE ÖDÖN levelező tag megemlíti, hogy a könyvben az etimológiai fejtegetéseknél túlságosan sok a feltevés. Ő maga — bár elismeri azt, hogy néha szükség van feltevésekre is — nem híve a sok feltevésnek, nincs meggyőződve arról, hogy ezekből valóban lehetne tanulni. Véleménye szerint helyesebb, ha egy szónak az eredetét, a megfejtését nem ismerjük, azt mondani, hogy ismeretlen eredetű.

BEKE sokallja az etimológiák számát is a munkában. Véleménye szerint sok közismert etimológiát is tárgyal a könyv.

PAIS akadémikus és HADROVICS LÁSZLÓ levelező tag hangsúlyozzák, hogy a könyvben az etimológiák még ebben a terjedelemben sem feleslegesek. PAIS részletesen kifejti, hogy a feltevések számát az anyag maga szabja meg. A feltevések igen sokszor viszik előbbre az igazság felderítését, elmemozdítóak, esetleg a későbbi kutatókra is ösztönzőleg hatnak, sőt egyáltalán nem zavarja a feltevések nagy száma a kezdő kutatókat sem, s a tudományos etikába ütközik, ha a tudós a számára esetleg nem tetszetős feltevéseket elhallgatja.

Ezzel a kérdéssel kapcsolatban BÁRCZI akadémikus is megjegyzi, hogy ha több feltevés is felmerült egy-egy kérdésben, ahol lehetett, állást foglalt, de ezekben az esetekben is szükségesnek látta, hogy rámutasson a több megfejtési lehetőségre. Néha egyenrangúnak látta a feltevéseket, ilyenkor állást nem foglalt. A különféle lehetőségek megemlítésével egyúttal a későbbi kutatásnak is alapot ad, rávilágít, hogy milyen irányban lehet elmélyíteni a kutatást.

Több felszólaló is foglalkozott a nyelvelérfeldolgozás módszerével. TOMPA JÓZSEF kifejti, hogy a tihanyi alapítólevél tárgyalásánál feltétlenül helyes volt a hangtörténeti kérdéseknek ilyen alapos és részletes vizsgálata, de a kódexek feldolgozása például már más módszert követel, más problémákat vet fel. Ezt hangsúlyozza KÁLMÁN BÉLA bizottsági tag, majd PAIS akadémikus is, rámutatva arra, hogy a Halotti Beszéd vagy a dömösi összeírás feldolgozása is más-más módszert kívánna. Ez utóbbiban például egyik legfőbb feladat volna a személynevek megfejtése. Ennek során természetesen felesleges volna a nevek alapjául szolgáló minden közszó etimológiáját tárgyalni, csak azokat, amelyek érvelésünk támogatásához szükségesek.

BÁRCZI GÉZA rámutat arra, hogy a különböző nyelvelérek feldolgozásához egységes módszert megállapítani nem lehet. A feldolgozásoknak igen különböző típusúaknak kell lenniük, s a feldolgozásnak mindig magához a nyelvelékhez, annak jellegéhez, sajátosságaihoz kell igazodnia.

TAMÁS LAJOS akadémikus kifejti, hogy a nyelvelérek feldolgozásakor a történeti háttérrel élesebben meg kellene rajzolni.

A vitát PAIS DEZSŐ akadémikus, a Nyelvtudományi Bizottság elnöke foglalta össze. Összefoglalásában rámutatott a Bizottság üléseinek a keretében megrendezendő ilyen jellegű viták jelentőségére, s jelezte, hogy az egyes részletkérdések megbeszélésén túl, illetőleg ilyen megbeszélések alapján ezeken a vitákon foglalkoznia kell a Bizottságnak elvi kérdések megbeszélésével, s elvi jellegű megállapodásokra is törekednie kell.

Imre Samu
a Nyelvtudományi Bizottság
előadója.